

המוטיבציה לשירות בצה"ל בראי הזמן

ראובן גל

עצמי וכשוות משקל לפעילות פנאי ולעיסוק בפעילות יצירתית. תופעה נוספת היא השתנות היחס שבין קולקטיביות לאינדיווידואליות. בכל העולם מושם דגש רב יותר על הפרט, והרבה פחות על החברה.

מקורות המוטיבציה לשירות צבאי

ראשית, יש לעשות הבחנה בין שני מושגים מרכזיים: מוטיבציית הלחימה ומוטיבציית הגיוס. במושג מוטיבציית הלחימה הכוונה היא לכוח שמניע חיילי יחידה לוחמת לקום ולהסתער בשדה הקרב. במוטיבציה הזאת אדון בקיצור נמרץ במאמר זה ואעסוק בעיקר במוטיבציית הגיוס. במסגרת זו יועלו כמה שאלות: מה גורם לאנשים לרצות להצטרף למסגרת צבאית? אילו גורמים משפיעים על הנכונות להתגייס, בין שמדובר בגיוס המבוסס על שירות חובה ובין שמדובר בגיוס המבוסס על מתנדבים?

במוטיבציית הלחימה כמעט שלא חלו שינויים במשך ההיסטוריה האנושית. מאז גדעון בתנ"ך, עבור דרך כסנופון ותוקידידס בתולדות יוון העתיקה ועד מלחמת-העולם השנייה ומלחמות ישראל, היתה מוטיבציית הלחימה מבוססת, פחות או יותר, על אותם גורמים: ראשית, על הקבוצה, הלכידות, הקשר בין האנשים; שנית, על המנהיגות ועל המפקד; ושלישית, על הצורך לשרוד ולחזור הביתה בשלום.

השינוי שחל במשך השנים הוא במוטיבציית הגיוס: הרצון וההכרה בצורך להצטרף למסגרת צבאית. יש להזכיר, כי הצטרפות למסגרת צבאית אינה תענוג גדול. המסגרת הזאת תובענית מאוד, לוחצת וכרוכה בסכנת חיים. בישראל, ההשתתפות במסגרת צבאית לוקחת מן הצעירים פרק-זמן בין שנתיים (או קצת

שחלקם נשלטים על-ידי "הרצועה הקצרה" (short leash) של האו"ם והמעצמות, כמו במלחמת המפרץ. שינוי נוסף, שחל בעולם הוא, שצבאות אינם עוד נושא פופולרי. לעיתים רחוקות מאוד מדברים באמצעי התקשורת על תמרונים ענק של צבאות נאט"ו בכל אירופה, או מדווחים בהם על מצעדים ענקיים, שבהם צועדים בסך שורות-שורות של חיילים ומוצגים טורים של נושאי-טילים.

ברצוני להזכיר בהקשר זה גם תמורות שחלו בעולם מנקודת המבט של תחום

הפסיכולוגיה ומדעי ההתנהגות. בעשורים האחרונים קיימת תופעה של מעין מתיחה או דחיה של פרקי-חיים שונים. כך, למשל, הגיל הממוצע של נישואין עלה מ-21-22 ל-30 ואף יותר מכך. כמו כן, מקובל מאוד להביא ילדים לעולם בגיל 30 ואף לקראת 40. כלומר, קיימת הרחבה משמעותית מאוד של תקופת הנעורים ותקופת הנינוחות לפני שנכנסים לעול העבודה והמשפחה. גם היחס בין עבודה לפנאי השתנה מאוד בעשורים האחרונים. התפיסה ההולכת ומתבססת כיום, לפחות במדינות המפותחות, היא של ראיית העבודה כמשתלבת בחיי המשפחה וכמשמשת בעיקר כאמצעי למימוש

במאמר זה אציג ניתוח אנליטי-איכותי של המוטיבציה לשירות צבאי של בני הנוער בישראל. במוטיבציה לשירות חלו במשך השנים שינויים רבים, הקשורים בתמורות שעברה החברה הישראלית בתחומים הפוליטי, החברתי והתרבותי-נורמטיבי. השינויים הללו יתוארו אפוא על רקע התמורות שחלו ביחסי הצבא והחברה בישראל.

ואולם ישראל אינה מנותקת מהמתרחש בעולם. התמורות שהתרחשו בשנים האחרונות בעיקר בעולם המערבי הדמוקרטי – הכולל היום את מדינות מזרח-אירופה – משפיעות גם עליה. בהקשר הזה יש למנות תהליכים של גלובליזציה: מעבר לשימוש במטבע אחיד; דומיננטיות הולכת וגוברת של השפה האנגלית; כלכלה משותפת; רשת האינטרנט שמחברת את העולם כולו.

בתחום הצבא ניתן להצביע על מגמה של צמצום סדר הכוחות (down sizing). לעיתים הצמצומים דרסטיים מאוד. כמו כן, כמעט בכל המדינות מתרחש תהליך של מעבר מצבא המבוסס על שירות חובה לצבא מקצועי, המבוסס על התנדבות – (All Voluntary Force) AVF. למעשה, כמעט שלא נותרו בעולם צבאות המבוססים על שירות חובה. ישראל היא אחת מהמדינות הבודדות האלה, ונראה, כי המצב הזה יישמש עוד זמן רב.

יש לציין, שלא רק גודל הצבאות והיקף הגיוס אליהם הולכים ומצטמצמים, אלא פוחתים גם מספר המלחמות ומידת העיסוק בהן. במזרח-התיכון לא כל-כך מבחינים במגמה הזאת, בייחוד כשהזכרונות ממלחמת המפרץ עדיין טריים, אבל למעשה לא מתנהלת כיום שום מלחמה מקיפה בעולם. אמנם בשנה האחרונה היתה פעילות צבאית באריתריאה, בקוסובו, בטימור ובעוד כמה מקומות בעולם, אולם אלה קונפליקטים בעצימות נמוכה,

פחות, אם מדובר בבנות) ועד לשלוש או ארבע שנים אם מדובר בחיילים ובקצינים. זהו נתח רציני מחייהם, ודווקא בתקופה הפורחת ביותר שלהם. מייד לאחר סיום בית-הספר, שהוא מוסד טוטלי אחד, הם נדרשים לתרום כמה שנים מחייהם למסגרת טוטלית אחרת, המציבה אותם בפני דילמות מוסריות קשות, ומטילה עליהם התמודדות עם קשיים פיזיים לא קלים ועם לחצים אישיים, קבוצתיים וחברתיים.

במוטיבציה הזאת – בנכונות להיכנס למסגרת הצבאית לא רק בתוקף צו הגיוס – חלו תמורות עצומות בשנים שעברו מאז קום המדינה. אין בכוונתי לנקוט עמדה ערכית כלשהי, אלא להציג את הדברים בצורה מסודרת ואנליטית.

סוגי המוטיבציה לגיוס לצבא

החלוקה לסוגים שונים של מוטיבציות אמנם סכימתית במידת-מה, אבל היא ממצה למדי. קיימים ארבעה סוגי מוטיבציות לגיוס לצבא: מוטיבציה הישרדותית, קיומית; מוטיבציה אידיאולוגית; מוטיבציה נורמטיבית; מוטיבציה אינדווידואליסטית.

מוטיבציה הישרדותית

המוטיבציה הישרדותית הינה מוטיבציה של חוסר ברירה; לאו דווקא חוסר ברירה פוליטי, אלא חוסר ברירה קיומי. המוטיבציה הזאת מאפיינת מצבים של מאבק על עצם הקיום של חברה או מדינה. סיטואציה מעין זו היתה קיימת במדינות רבות בהיסטוריה, למשל, בבריטניה במלחמת-העולם השנייה, בייחוד בתקופת הבליוץ; בברית-המועצות בתקופת פלישת גרמניה הנאצית במלחמת-העולם השנייה; ודוגמה מהתקופה האחרונה היא האלבנים בקוסובו. עם מצב של חוסר ברירה

קיומי התמודד היישוב היהודי בארץ-ישראל מייד לאחר הצהרת כ"ט בנובמבר ב-1947 ובתחילת מלחמת העצמאות. היישוב היהודי כולו חש את הפחד הקיומי הזה של לחיות או לחדול.

המאפיין הראשון של המוטיבציה ההישרדותית הוא התמסרות טוטלית למאבק הקיום. הפרטים מתגייסים בתחושה, שהמאבק הוא עניין של חיים ומוות. התחושה טוטלית עד כדי כך, שלפרטים אשר אינם שותפים למוטיבציה הזאת אין לגיטימציה; משתמט נתפס כבוגד. המוטיבציה הזאת מאופיינת גם בגיוס גורף ולא-סלקטיבי. כולם מתגייסים: גברים ונשים, צעירים ומבוגרים. כך היה הגיוס בקרב הפרטיזנים במלחמת-העולם השנייה וכך גם בפלמ"ח וביהגנה' במקרה של ישראל.

מאפיין נוסף של המוטיבציה ההישרדותית הוא, שהאינטרסים האישיים של הפרט מוכפפים לחלוטין לאינטרס הקולקטיבי. אין צורך רציני בחיוב או בכפייה, כי ההכרח הוא ברור, והפרט מכפיף את צרכיו ואת רצונו הפרטי לטובת האינטרס הקולקטיבי.

אולם, יש לציין, שמוטיבציה מהסוג ההישרדותי יכולה להימשך רק כל עוד מרחף האיום הזה על עצם הקיום. מוטיבציה כזאת היא מתישה ושוחקת מאוד. הגיוס על בסיס מוטיבציה הישרדותית גורם להתנתקות מכל השיקולים החברתיים והכלכליים, ולכן אפשר להחזיק בה לפרקי זמן קצרים בלבד.

מוטיבציה אידיאולוגית

המוטיבציה האידיאולוגית אינה נובעת בהכרח ממצב של חוסר ברירה, או של סכנה קיומית, אף כי במקרים רבים שלביה הראשונים מאופיינים בהקמת מדינה, ביציאה מסכנה קיומית ובמאבק על שחרור, או על עצמאות. במלחמת האזרחים של ספרד, למשל, לא היתה

בעיה קיומית, אלא היתה בעיה של זהות ומאבק על ערכים כמו חופש ודמוקרטיה. הגיוס לצבא המיליציוני, שהשתתף במלחמת האזרחים בספרד, היה על בסיס אידיאולוגי, ואזרחים ממדינות שונות בעולם הצטרפו למאבק הזה. דוגמה נוספת היא צבא הווייטקונג, הצבא של צפון-ווייטנאם, שהגיוס אליו במלחמת ווייטנאם הממושכת היה מבוסס על אידיאולוגיה. אמנם היה שם גיוס חובה, שהגיע ל-95% מכל שנתון, אבל המוטיבציה לגיוס היתה אידיאולוגית, וצבא הווייטקונג, בהשראתו הו צ'י מין הוא דוגמה ברורה לצבא אידיאולוגי.

דוגמה אחרת לצבא, שבו היתה מוטיבציה אידיאולוגית ברורה היא הצבא האדום הרוסי, בשנים שלאחר מלחמת-העולם השנייה, וכן מסגרות צבאיות, כמו החיזבאללה, החמאס והאי-אר-איי בצפון אירלנד, המונעות על-ידי אידיאולוגיה ולא דווקא על-ידי סכנה לקיום הפיזי. האידיאולוגיה הזאת יכולה להיות ערכית (דמוקרטיה או שחרור מעריצות); היא יכולה להיות רעיונית (קומוניזם או סוציאליזם); והיא יכולה גם להיות דתית (קתוליות מול פרוטסטנטיות). בתקופת היישוב המוטיבציה לגיוס נשענה על בסיס אידיאולוגי: כך היה לגבי הגיוס לפלמ"ח, לאצ"ל וללח"י. גם לאחר מכן, צה"ל בשנותיו הראשונות התבסס על מוטיבציה אידיאולוגית.

אחד המאפיינים של מוטיבציה כזאת הוא אמונה חזקה בצדקת הדרך ולגיטימציה מלאה כמעט לכל פעילות. צבא שמבוסס על מוטיבציה אידיאולוגית הופך להיות פרה קדושה. לעיתים מבוצעים בחסות האידיאולוגיה הזאת פשעים חמורים, וההיסטוריה מלאה בדוגמאות כאלה.

מאפיין חשוב נוסף הוא, שמוטיבציה כזאת הינה רגשית ביסודה, ומבוססת במידה רבה

על אהבה: אהבת המולדת, אהבת האדמה, אהבת המכורה, אהבת הרעיון, ולפעמים אהבת האב הרוחני. גם כאן, כמו במוטיבציה ההישרדותית נתפס הפרט כמשרת את הקולקטיב, וככל שהפרט הוא יותר אידיאולוגי, כך גם הסטטוס שלו גבוה יותר. בצבא כזה, מעמדו של הפוליטרוק לפעמים גבוה יותר מזה של המג"ד. תפקידו של המפקד בצבא אידיאולוגי הוא לא רק להוביל ולפקד מבחינה טקטית, אלא גם לחנך ולהטיף ולהעביר את האידיאולוגיה.

גם בצבא המונע על-ידי מוטיבציה אידיאולוגית כמעט שאין צורך באמצעי כפייה, או בשירות חובה, כי המקור למוטיבציה הוא ערכי ואמוציונלי.

מוטיבציה נורמטיבית

מושג המוטיבציה הנורמטיבית מוכר בדרך-כלל פחות. זוהי מוטיבציה המבוססת על כך, שהפרט עושה את מה שנתפס כמקובל ולגיטימי בדפוסים החברתיים של אותה חברה. פעמים רבות נישאת מוטיבציה כזאת על כנפי המוטיבציה האידיאולוגית או ההישרדותית שקדמה לה, ובמקרים רבים אנחנו לא חשים אפילו באינרציה הזאת, שממשיכה את המוטיבציה ומעבירה אותה מבסיס אידיאולוגי, או הישרדותי, לבסיס נורמטיבי. דוגמה לכך היא תנועת הנוער בארץ, שהמשיכו לפעול רק על בסיס האינרציה כמה שנים לאחר שהתרוקנו למדי מהאידיאולוגיה שלהם. זה היה מקובל, ראוי ונכון להיות בתנועת נוער. דוגמה אחרת היא הקיבוצים, שהמשיכו להתקיים, כביכול ללא שינוי, גם שנים רבות לאחר שהאידיאולוגיה התרוקנה, או נחלשה. שתי הדוגמאות האלה מעידות, שלמוטיבציה נורמטיבית יש אינרציה מסוימת, אך היא לא יכולה להתקיים לעד ללא בסיס.

גם המוטיבציה הנורמטיבית מאופיינת בכך, שהפרט מושפע על-ידי הקולקטיב, אבל לא בגלל סכנת הקיום, או האידיאולוגיה, אלא בתוקף הלחץ הקבוצתי, הנורמה. לנורמות יש כוח אדיר בחברות או בקבוצות. דוגמה מעניינת לכך היא הנורמה הישראלית של נסיעה למזרח הרחוק, או לדרום-אמריקה לאחר השחרור מהצבא. הלחץ לעשות זאת הוא כה גדול עד כי אלה שאינם עושים זאת נחשבים ליוצאי דופן. את הנסיעה הזאת לא מנחה אידיאולוגיה, ובוודאי שאין בה עניין קיומי, אבל זוהי נורמה חזקה מאוד.

בעשרים השנים הראשונות לקיום המדינה, המוטיבציה העיקרית לשירות בצה"ל היתה שילוב של מוטיבציה הישרדותית ושל מוטיבציה אידיאולוגית.

במוטיבציה הנורמטיבית יש מרכיב שאופנה. היא קיימת בשלבים מסוימים בצורות שונות. היא יכולה להחזיק זמן-מה, לפעמים אפילו זמן ממושך, ולאחר מכן קיימות אפשרויות שונות; לפעמים היא תקבל הזנה מחודשת של צורך קיומי, או של אידיאולוגיה, ולפעמים מחליפה אותה אופנה אחרת והיא נעלמת.

מוטיבציה אינדיווידואליסטית

המוטיבציה האינדיווידואליסטית משרתת כמובן בראש ובראשונה את הפרט. היא פועלת בשירות המימוש העצמי, שהינו צורך פסיכולוגי

אנושי חזק מאוד. הפסיכולוג הדגול אברהם מסלו, הציב אותו, למשל, בראש הפירמידה של הצרכים האנושיים, וכך מיוחס לצורך הזה תוקף בדיוק כמו זה המיוחס לצרכים בסיסיים אחרים. הצורך הזה למימוש עצמי הוא צורך של הפרט בלי קשר לחברה או לקבוצה.

במקרים שבהם המוטיבציה האינדיווידואליסטית משותפת לקהילה גדולה, היא עשויה לתרום לחברה. הסוציולוג מקס וֶבֶר טען בחיבורו הנודע 'האתיקה הפרוטסטנטית ורוח הקפיטליזם', כי הנטייה המוטיבציונית של הפרט לדבוק בערכי הדת הפרוטסטנטית – מצוינות, תחרותיות, הישגיות וכדומה – הובילה בסופו של דבר להישגים כלל-חברתיים – פריחה כלכלית, מהפכה תעשייתית וקפיטליזם. אולם המניע הוא קודם כול אינדיווידואליסטי. הצרכים והשיקולים של הפרט וההעדפות של היחיד עומדים לפני הצרכים והשיקולים של הקולקטיב, המערכת, החברה. למעשה, בסוג הזה של מוטיבציה מתחולל מהפך; הפרט מכפיף את המשאבים של החברה לצרכים שלו. השאלה העומדת על הפרק אינה "איך אני יכול לשרת את המערכת או את הקולקטיב?" אלא "איך המערכת יכולה לשרת את הצרכים שלי?"

בהמשך הדברים אראה את התמורות שחלו במוטיבציה לגיוס בצה"ל על-פי הטיפולוגיה הזאת, אבל לפני כן ברצוני להבהיר כמה נקודות: ראשית, השינויים לא היו מהפכניים, אלא מדובר בתהליכים הדרגתיים. שנית, התמורות מתחוללות בשני ממדים שונים: באופן תקופתי ובאופן דורי. בשינויים תקופתיים הכוונה היא למצב שבו תקופה אחת שונה באופן דרסטי מקודמתה. בשינויים דוריים הכוונה היא למצב, שבאותה תקופה יכול להיות דור אחד שפועל על-פי מוטיבציה

מסוג אחד, וכבר ישנו דור אחר, שפועל על-פי מוטיבציה מסוג אחר.

בהקשרים של אופנה וטכנולוגיה השינויים הם בדרך-כלל תקופתיים. בעבר לא היה מחשב, והיום יש מחשב כמעט לכולם. לעומת זאת, שינויים סוציולוגיים, חברתיים וערכיים הם על-פי-רוב שינויים דוריים.

השינוי אינו חד-כיווני ואינו סופי; הוא יכול להתפתח ולחזור מעט לאחור. מלחמת יום הכיפורים, למשל, גרמה לטלטלה ולשינוי והחזירה לזמן מה תחושת סכנה קיומית ומוטיבציה שרידותית, שכמעט ונשכחו. כמו כן ייתכן, שיפעלו בו-בזמן מוטיבציות שונות בקרב תת-אוכלוסיות שונות.

אין ספק, שבעשרים השנים הראשונות לקיום המדינה, המוטיבציה העיקרית לשירות בצה"ל היתה שילוב של מוטיבציה הישרדותית ושל מוטיבציה אידיאולוגית. בשנים הראשונות, בייחוד במהלך מלחמת העצמאות, ההצטרפות למאבק נבעה מכך שהיינו מעטים מול רבים, היינו עם הגב לקיר, הערבים רצו "לזרוק אותנו לים", ואלה לא היו התבטאויות בעלמא. התחושה הבסיסית היתה, שההתגייסות היא חיונית להישרדות. ברקע עמד זכרון השואה וההשמדה של 6 מיליון מבני העם היהודי, והתחושה היתה, שאנחנו נלחמים על עצם קיומנו. המוטיבציה הזאת היתה הישרדותית: "כל בחור וטוב לנשק" – גברים ונשים, צעירים ומבוגרים. המוטיבציה הזאת נמשכה גם שנים אחדות לאחר מלחמת העצמאות.

בתקופה הזאת היתה משולבת במוטיבציה ההישרדותית גם מוטיבציה אידיאולוגית, שנוסף לה פאתוס רגשי. צה"ל שהקים בן-גוריון היה צבא אידיאולוגי במובהק. בן-גוריון הצהיר, כי "על צה"ל לשמש לא רק מכשיר אימון צבאי, אלא גם בית-ספר ממלכתי, שיקנה

לנוער הנכנס אליו, את ידיעת הלשון, הארץ, ההיסטוריה היהודית, יסודות חינוך כללי, ניקיון וסדר והכי חשוב – אהבת מולדת" (דוד בן-גוריון, **נצח ישראל**, עמ' 158).

וכך, בצד המניע הקיומי, הפך צה"ל לפלטפורמה אידיאולוגית לערכים העיקריים של הצינונות, ההתיישבות, העלייה והחלוציות. האידיאולוגיה הזאת החזיקה מעמד לא רק ב-1947-1948; למשל, באיגרת הפרידה שבן-גוריון ניסח כשהוא נפרד מצה"ל, בסוף 1953 הוא אמר, כי –

מצב, שבו קיימות במקביל כמה מוטיבציות לשירות בצבא, הוא מסוכן. זאת משום שבמקום לדבר על "כל העם צבא", אנחנו מדברים על כמה פלגים, שכל אחד מהם תופס את הצבא באופן שונה.

"על צה"ל מוטלת האחריות לא רק על בטחון המדינה, כמו על כל צבא אחר, אלא הוא נתבע לשמש כור היתוך לגלויות המתכנסות במולדת מכל קצווי תבל, ובית יוצר לאומה המלוכדת. צה"ל נועד להיות משתלה חלוצית, שתגדל בוני מולדת ומפריחי שממה, כי בטחון ישראל לא ייכון בלי מיזוג גלויות, העלאת האדם בישראל ויישוב השממה" (ארכיון בן-גוריון, תיק מכתבים).

לאידיאולוגיה הזאת, שהיתה בעלת עוצמה רבה מאוד, נוסף גם הפן הרגשי. "יפי הבלורית והתואר", שהתגייסו על-פי המוטיבציה הזאת, היו צעירים שאהבו את המולדת, את שבילי

הארץ, את נופיה. ההתגייסות לצבא היתה מלווה בתחושה של הקרבה מרצון ושל אהבה, ומי שלא היה שותף לכך היה משתמט, בוגד, או לא נחשב. הביטויים השכיחים היו: "כל הארץ חזית" ו"כל העם צבא". הביטוי הרגשי לעניין הזה היה המשפט המפורסם של טרומפלדור: "טוב למות בעד ארצנו", שהמשיך להיות תקף שנים רבות לאחר תל חי.

מבחינה סוציולוגית, ניתן לעמוד על סדר העדיפויות בחברה הישראלית על-פי ניתוח האליטות באותן השנים. בראש המערכות הצבאיות והבטחוניות עמדו אנשים מן האליטה של היישוב היהודי בארץ. משפחותיהם של עזר ויצמן, חיים הרצוג, משה דיין ויצחק רבין היו חלק מהאליטה הישראלית עוד לפני שבניהן שימשו בתפקידים בכירים. מכיוון שהנושא הבטחוני היה החשוב ביותר מבחינה אידיאולוגית, גויסה האליטה למענו. אם הדבר החשוב ביותר באותה תקופה היה ייבוש ביצות, הם היו מתגייסים בוודאי לכך.

התקופה השנייה היא ממלחמת ששת הימים ועד סוף שנות ה-80; המוטיבציה הדומיננטית בה היתה הנורמטיבית. המוטיבציה לצה"ל נותרה גבוהה, וכמעט ללא תנודות. בסקרים שונים שנערכו במהלך תקופה זאת הביעו 85%-90% מבני הנוער בישראל רצון להתגייס לצבא, הן על בסיס חובה והן על בסיס התנדבותי. ברוב הסקרים הללו נמצאו רק 5%-6% שהצהירו, כי אם השירות בצבא לא היה חובה, אלא התנדבותי, הם לא היו מתגייסים. כלומר, המניע של הנוער להתגייס לא היה אידיאולוגי וגם לא נבע מאהבת הארץ, אלא מכך, שהשירות בצבא היה דבר מקובל והיתה לו פרסטיז'ה גבוהה מאוד.

המוטיבציה לשירות לא השתנתה עם חילופי השלטון, בין היתר במהלך ב-1977, וזו

ההוכחה לכך שמדובר במוטיבציה נורמטיבית. היא לא היתה זקוקה לחיזוקים אידיאולוגיים משום שנשענה על נורמות ציבוריות. עובדה היא, שבין המלחמות לא היתה ירידה במוטיבציה. הנורמה הזאת באה לידי ביטוי בכך, שגיבניק היא מילת גנאי, וקרבי, סיירת ושייטת הן מילים שמרעידות את הלב, בעיקר את ליבן של הבנות. דוגמאות בולטות לכך הן שירים, כמו "יש לי אהוב בסיירת חרוב", ועוד. אולם השינוי בא לידי ביטוי במניע, ומבחינה סוציולוגית הוא התבטא גם בשינוי באליטות. מהשלב הזה, לא האליטות התגייסו לצורך העיקרי, אלא להיפך, המפקדים הבכירים תפסו עמדות מפתח במדינה.

כך, עד סוף שנות ה-80, או תחילת שנות ה-90 לא ניכרה ירידה חמורה במוטיבציה. נראה היה, כי הכול תקין, אבל לא ניתנה הדעת לכך, שהתוכן של המוטיבציה השתנה מאידיאולוגי נורמטיבי.

התקופה השלישית היא מראשית האינתיפאדה (סוף 1987) ועד היום. המוטיבציה העיקרית של בני הנוער לגיוס לצבא היום היא אינדיווידואליסטית. עבור חלק גדול מהם הביטוי הדומיננטי של המוטיבציה הוא מימוש עצמי; הם מעוניינים בשירות, שיתרום להם ויקדם אותם מבחינה אישית. בצה"ל הבינו, שמדובר במוטיבציה אינדיווידואליסטית ונערכו בהתאם לכך. היחידות השונות מנהלות מערכות שיווק, שבאמצעותן הן מנסות לגייס אליהן את המועמדים לשירות. מעבר לכך, בשירות החובה

מונהגים כיום תשלומים דיפרנציאליים לחיילים בתפקידים שונים.

בד בבד נפתח הצבא לנשים, אבל לא בגלל צורך קיומי, אלא בשל מאבקים על שוויון זכויות, שהינו אחד הביטויים המובהקים מבחינה סוציולוגית למוטיבציה אינדיווידואליסטית.

גם המוטיבציה לשירות בקבע מבוססת על הטבות כספיות הולכות וגדלות ולאחרונה כבר שמענו על טייסי מילואים בחיל האוויר, שמכריזים על שביתות, כדי לקבל ביטוח חיים. התהליך הזה, שעשוי להביא בעקבותיו גם לאיגודים מקצועיים וועדי עובדים בצה"ל, לא כל כך מוזר; יש צבאות בעולם, בהם קיימים הסדרים כאלה. הצבא, אם כן, הולך ומתקדם לקראת היותו צבא מקצועי התנדבותי, המבוסס על מוטיבציה אינדיווידואלית.

יש לציין, שהמובן של אליטיזם כיום שונה מזה שהיה בשנות המדינה הראשונות. האליטות היום הן לא במגזר הביטחון, או בצבא, אלא דווקא בכלכלה ובעסקים, בתקשורת, במערכת המשפט ואולי עדיין באקדמיה. כל אלה הינם, גם כן, מסממני העידן האינדיווידואליסטי.

ואולם המעבר למוטיבציה אינדיווידואליסטית הוא רק חלק מהתמונה. בצד הנטייה הזאת, המאפיינת מגזרים מסוימים של האוכלוסייה הישראלית, מופיעה שוב מוטיבציה אידיאולוגית. זו קיימת אצל נוער דתי, נוער מיש"ע ומההתנחלויות, נוער של תלמידי ישיבות הסדר וישיבות תיכוניות. יותר ויותר חיילים מהמגזרים האלה משרתים

כיום ביחידות הקרביות ביותר, בסיירות ובשייטות ומשמיים כמ"פים וכמג"דים. הם מדברים על אידיאולוגיה ברורה, ולא על מניע אינדיווידואליסטי או נורמה. בהקשר הזה יש לציין, שקיימים מגזרים בשמאל, שלגביהם האידיאולוגיה היא הימנעות משירות צבאי, או אי-שירות באזורים מסוימים. כמו כן קיים המגזר החרדי, המחזיק באידיאולוגיה של "תורתו אומנותו".

מצב, שבו קיימות במקביל כמה מוטיבציות לשירות בצבא, הוא מסוכן. זאת משום שבמקום לדבר על "כל העם צבא", אנחנו מדברים על כמה פלגים, שכל אחד מהם תופס את הצבא באופן שונה. זהו הדבר שממנו חששנו תמיד: שברגע שהאיומים מבחוץ ייחלשו, יתגבר הקיטוב בחברה.

כאשר מחפשים פתרונות לבעיה הזאת אין נכון מלצטט את אהרון יריב, שאמר באוקטובר 1979:

"בתקופה, שבה התביעות הבלתי נלאות להעלאתה של רמת החיים של הפרט ולסיפוק הדרישות לצריכה גוברות, יכולה להשתלב בתקוות העם, ואף באשליותיו על השלום הקרב ובא. רוח העלולה לנגוד את צורכי הכשירות והחוסן הלאומי. תהיה זו חובתה של המנהיגות הלאומית לעמוד על המשמר ולקיים את הכשירות, אשר בלעדיה לא תצלחנה התשובות האמורות לשמש מענה לחוסר העומק האסטרטגי. בלעדיה עלולים אנו לעמוד בפני סכנות ביטחוניות חמורות... על כן נוסיף לכל יתר "המשלימים" – דרוש לנו גם עומק מנהיגותי" (אהרון יריב, **הערכה זהירה**, עמוד 78).